

Een kaart van de Vechtstreek uit 1914

Onze tegenwoordige kaarten bestemd voor recreatief gebruik, zijn niet altijd erg nauwkeurig zoals vaak geconstateerd kan worden. De topografische informatie is dikwijls onvolledig of onduidelijk en ook in esthetisch opzicht worden we niet altijd bevredigd. Toch komt hierin de laatste tijd verandering, steeds vaker verschijnen doelmatige en vooral ook fraaie toeristenkaarten. Ik denk hierbij met name aan die kaarten die het gebied in vogelvluchtperspectief weergeven. Bij deze soort moderne kartografie is de oude kaarttekentechniek uit de periode vóór de negentiende eeuw, waarbij vaak de bebouwing in opstand is weergegeven (wanneer de kaartschaal dat tenminste toeliet), in feite, herontdekt¹. Natuurlijk heeft ook de luchtfotografie tot die herontdekking bijgedragen. De luchtfoto's die vanaf de jaren dertig bij de karteringen worden gebruikt, geven immers ook een driedimensionaal beeld van de bebouwing.

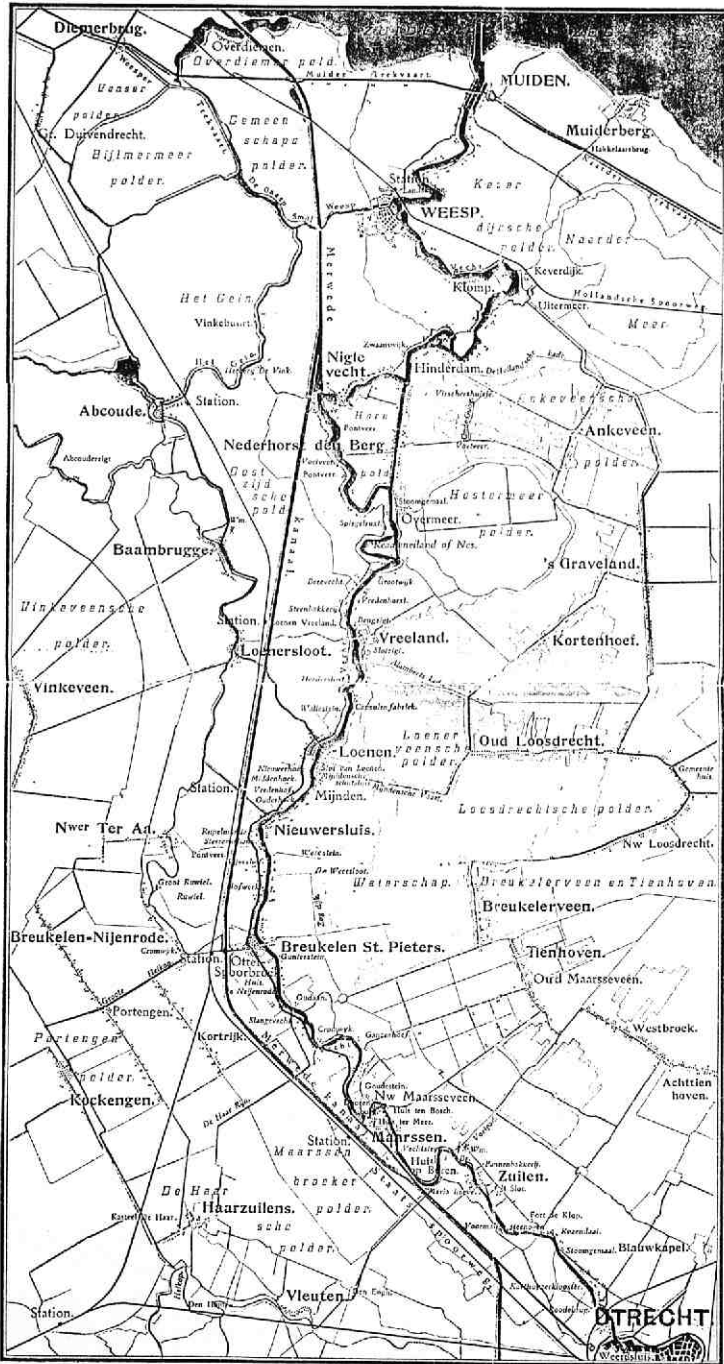
Hieruit moet echter niet geconcludeerd worden dat de vroegere kaarten bestemd voor reizigers en toeristen van een beter gehalte waren². Integendeel! Denk bijvoorbeeld aan de kaarten die voorkomen in Lodovico Guicciardini's **Descrittione ... di tutti i Paesi Bassi**³ dat wel als eerste reisgids voor de Nederlanden wordt aangemerkt (aanvankelijk te Antwerpen en later te Amsterdam vele malen opnieuw tussen 1567 en 1662 uitgegeven) of aan atlasjes uit de 18de eeuw, onder andere: **Nieuwe en accurate zak-atlas van de Nederlanden**, 'zeer nodig en dienstig voor die geenen, welke begeerig zijn om de provincien door te reizen, en alles nauwkeurig willen bezien' van de uitgeverij Ottens te Amsterdam⁴. Deze kaarten die voor de vroegere reiziger van weinig waarde moeten zijn geweest en die hem vaak voor problemen zullen hebben gesteld, ontstonden enerzijds omdat de drukker/uitgever ervan weinig kritisch was, maar anderzijds ook omdat hij er niet in slaagde goede en betrouwbare kaarten te bemachtigen. Dat er ook andere redenen kunnen zijn waardoor deze soort kaarten onvolledige informatie geven leert ons een kaart van de Vechtstreek uit een iets recenter verleden (zie afb. 1).

Deze kaart komt voor in het boek **De Vecht**, één van de bekende Verkade-albums, geschreven door Jac. P. Thijssen, dat in 1915 te Zaandam verscheen. Het is een kleurenlithografie met afmetingen 39,3 x 20,9 cm; de (niet aangegeven) schaal is ca 1:70.000.

In tegenstelling tot de vele illustraties van de hand van L.W.R. Wenckebach, Jan Voerman jr. en Edzard Koning, die het boek vooral ook zijn charme geven, is de kaart hoogstwaarschijnlijk door de schrijver oorspronkelijk ontworpen. Van Jac. P. Thijssen (1865 - 1945) die grote bekendheid kreeg door zijn vele publicaties op het gebied van de Nederlandse flora en fauna, weten we dat hij dol op kaarten was. Hij kocht ze niet alleen, maar maakte ze ook zelf, zo lezen we in zijn boek over het Naardermeer dat als Verkade-album in 1912 verscheen⁵. De kaart van de Vechtstreek ontstond in 1914, toen hij in het gebied (soms vergezeld door zijn vrouw) rondtrok om gegevens te verzamelen voor het boek.

Op de kaart zijn de diverse wegen (spoor-, straat-, grind- en landwegen) onderscheiden door de kleuren zwart, rood en oranje (dunne en dikke lijn) en met

KAART VAN DE VECHTSTREEK.

Verklaring.

Steden. Dorpen en gehuchten. Spoorweg. Straatzweg. Grintweg. Landweg.

de traditionele blauwe kleur is het water aangegeven (let onder andere op het in 1895 geopende Merwedekanaal, sinds 1952 Amsterdam-Rijnkanaal geheten). Duidelijk komt de topografie die voor een toerist belangrijk is naar voren: de kastelen en buitenplaatsen met hun namen, de rivieren, meren en plassen en de verschillende soorten wegen. Thijsse heeft natuurlijk niet geheel op eigen kracht deze kaart gemaakt. Veel zal hij ontleend hebben aan de 'Chromo-topografische kaart van het Koninkrijk der Nederlanden'⁶ die vanaf 1877 verscheen en regelmatig werd herzien. Maar veel van die kaart is ook weggelaten, terwijl enkele nieuwe gegevens - door hem zelf in het terrein verzameld - aan het kaartbeeld werden toegevoegd. Dat hij bij het maken van een kaart in grote lijnen zo te werk ging, komt naar voren in zijn Naardermeerboek. Voor de uitsnee van het kaartkader heeft hij zich overigens laten leiden door de kaart van de Vechtstreek van de graveur Daniël Stopendaal. Deze is voor in het album afgebeeld en is afkomstig uit het boek **De Zegepraalende Vecht**, dat voor de eerste keer in 1719 werd uitgegeven te Amsterdam bij de Wed. Nic. Visscher (zie afb. 2)⁷.

Bekijkt men Thijsse's kaart nauwkeurig, dan zal men er zich over verbazen dat het Muiderslot, een bezienswaardigheid voor de toerist bij uitstek, niet staat aangegeven. Ook in de tekst spreekt hij er niet over. Zou hij dat over het hoofd gezien hebben? Onmogelijk! De oorzaak van het ontbreken van deze en nog andere, voor de toerist belangrijke, topografie wordt duidelijk wanneer men zijn reisverslag leest. Wat was namelijk het geval? Thijsse maakte zijn tochten in 1914 tijdens de mobilisatietijd in het begin van de eerste wereldoorlog, toen militaire wachtposten in het gebied van de Nieuwe Hollandse Waterlinie (die dwars door de Vechtstreek liep) in staat van paraatheid waren gebracht om indien nodig tot inundatie van het gebied over te gaan. Toen hij op zijn eerste wandeling vanaf de Weerdsloop in Utrecht tot aan het station in Nieuwersluis, onderweg onder meer aantekeningen maakte van het thans verdwenen Karthuizerklooster en het buitenhuis Rozendaal en een schetstekening maakte van het terrein nabij Fort de Klop, werd hij in Maarssen gearresteerd. In zijn eigen woorden zei hij er dit van: 'Daar stonden we nu op het bureau. Terwijl de kapitein ons een streng verhoor afnam, kwam er ook nog een stoere rijksveldwachter opdagen. Die was ook al opgebeld en het wachtlokaal stond bovendien vol soldaten. Gelukkig zijn onze albums in ons land nogal bekend en zoo kon ik op bevredigende wijze rekenschap geven van de onschadelijkheid van mijn werk, maar voor we ontslagen waren, moest ik toch beloven, dat ik verder op mijn wandeling buitenhuis in 't geheel geen teekeningen of aantekeningen meer zou maken. Daar heb ik mij dan ook braaf aan gehouden, want 't gaat niet aan, om onnodige opschudding te veroorzaken. Intusschen hadden wij een aardigen kijk gekregen op de bijdehandheid van onze schildwachten en de vaardigheid en ernst van de militaire autoriteiten.' (blz. 21 in het boek).

Thijsse zal toen nog wel verdere instructies hebben meegekregen, dat hij bijvoorbeeld forten en andere toentertijd uit militair oogpunt belangrijke topografie niet op zijn kaart zou aangeven. Zo is althans te verklaren dat het Muiderslot er niet op voorkomt. Het kasteel Bolestein te Maarssen niet op de kaart staat, daarvan zegt hij zelf op blz. 25: '... gebonden door mijn belofte aan den kapitein, heb ik daar geen aantekeningen van kunnen maken ... ik hield dat schetsboekje in 't

diepst van mijn zakken, want de Vechtlinie deed hier zijn naam eer aan en dit stukje van ons vaderland leek één groot stekelvarken. Het uitzicht naar rechts was nog al vrij, misschien ook waren er boomen gekapt en nu zag je in het lage veenland aan alle wegen, die het doorkruisen, vinnige forten liggen, nu als eilandjes in de groene vlakke, maar als de nood aan de man komt, worden het echte eilandjes in het overstroomd gebied'.

Algemeen geldt dat men bij de beoordeling van (oude) kaarten moet letten op de achtergronden van de vervaardiging: met andere woorden met welk doel, voor wie en hoe werd de kaart gemaakt. Zo moet dus ook Thijsses kaart van de Vechtstreek bekeken worden. Maar bij deze kaart, die zeker niet slecht te noemen is, hebben bijzondere factoren een rol gespeeld. Militair-strategische belangen legden beperkingen op aan de inhoud. Is men daarvan niet op de hoogte dan zou ten onrechte negatief over de kaart geoordeeld kunnen worden.

M. Donkersloot-de Vrij

Odijk 1986

noten:

- 1 Zie bijvoorbeeld het boek: **Op stap in eigen land, 100 wandelingen en idem zoveel vogelvluchtkaartjes**. Uitgave Zomer & Keuning, Ede, 1983.
- 2 Over dit onderwerp uitvoeriger: C. Koeman, **Weg van de kaart** (afscheidscolloge, R.U. Utrecht 1 okt. 1981). Amsterdam 1981 en van dezelfde auteur: **Langs papieren wegen. Momenten uit de geschiedenis van de wegenkaarten van Nederland**. Utrecht 1983.
- 3 Een overzicht van de diverse uitgaven is te vinden in: P.A.M. Boele van Hensbroek, 'Lodovico Guicciardini, descrizione di tutti i Paesi Bassi; de oudste beschrijving der Nederlanden, enz.' in: **Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap**, 1878, 199 - 287 en R.H. Touwaide, 'La description de tous les Pays-Bas par Lodovico Guicciardini; complément à la bibliographie de Boele van Hensbroek' in: **Archief- en Bibliotheekwezen in België**. 1974, deel XLV nr 1-2, 106-184.
- 4 Deze atlasjes zijn beschreven in C. Koeman, **Atlantes Neerlandici. Bibliography of terrestrial, maritime and celestial atlases and pilot books, published in the Netherlands up to 1880**. Amsterdam 1967 - 1971, deel III.
- 5 Op p. 14 in dat boek geeft hij een kostelijk verslag van het maken van een grote kaart van Amsterdam en omgeving.
- 6 Deze kaart is beschreven en het deelblad Abcoude is afgebeeld in: M. Donkersloot-de Vrij, **De Vechtstreek. Oude kaarten en de geschiedenis van het landschap**. Weesp 1985 (nr 45, p. 137)
- 7 In **De Vechtstreek** (zie noot 6) is meer informatie over deze kaart te verkrijgen op p. 89. Thijsses heeft het in zijn boek op p. 49 en 54 over deze kaart. Zijn opmerkingen over kaarten uit de 14de eeuw op p. 59, zijn uit de lucht gegrepen. Dergelijke zeer oude kaarten zijn van deze streek niet bekend.

Afb. 1. Thijsses' kaart van de Vechtstreek (1914) 39,3 x 20,9 cm.

Afb. 2. 'Land-Kaartjen, aanwijzende de Plaatsen en Huysen van Utrecht tot aan Muyden' 33 x 17 cm (Daniël Stopendaal, 1719)